

Лазар Стефановић

УНАПРЕЂЕЊЕ ЗАШТИТЕ ПРАВА ДЕЦЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА
И ПОВЕРЕНИК ЗА ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

Аутор: Лазар Стефановић

Наслов: Унапређење заштите права деце са инвалидитетом: Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности

За издавача: Снежана Лазаревић

Сарадница за прикупљање података: Снежана Лазаревић

Место издања: Београд

Издавач: Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом

Дизајн: Скодиз

Јануар 2025.

ИСБН број: 978-86-88501-48-4

„Овај материјал објављен је уз финансијску помоћ Европске уније. За његову садржину одговорна је искључиво Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом MDRI-S и она нужно не одражава званичне ставове Европске уније.“

Сажетак.....	5
Увод.....	6
Методологија.....	7
Правни оквир.....	8
Заштитник грађана.....	12
Национални механизам за превенцију тортуре.....	12
Механизам за праћење примене Конвенције о правима особа са инвалидитетом.....	13
Тело за заштиту и унапређивање права детета.....	13
Подношење притужбе.....	14
Исход поступка.....	15
Налази о раду Заштитника грађана.....	16
– 2024.....	17
– 2023.....	18
– 2022.....	19
– 2021.....	21
Повереник за заштиту равноправности.....	22
Поступак пред Повереником.....	22
Налази о раду Повереника за заштиту равноправности.....	24
– 2024.....	25
– 2023.....	26
– 2022.....	28
– 2021.....	29
Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности пред Уставним судом.....	30

Мишљење грађана о раду Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности.....	32
Дискусија.....	38
Пристап правди за децу са инвалидитетом која живе у установама	38
Стратешка литигација.....	39
Ефикасност Заштитника грађана	39
Резултати истраживања са родитељима деце са инвалидитетом	40
Фокус на буџетима.....	40
Препоруке.....	41
Литература	43

Ова публикација испитује како Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности штите права деце са инвалидитетом у Србији, пружајући увид у кључне изазове и препоруке за унапређење њиховог рада. Анализа обухвата годишње извештаје ових институција, њихове посебне извештаје, мишљења, препоруке и друга документа која су проистекла из њиховог рада и која су јавно доступна, те резултате анкете са родитељима деце са инвалидитетом, истичући препреке у остваривању права и потребне реформске кораке.

Налази деск истраживања показују да Заштитник грађана ретко користи овлашћење да покреће поступке оцене уставности пред Уставним судом, иако би то било кључно за укидање дискриминаторних прописа. Ипак, вредно је похвалити његов континуирани рад на препорукама које указују на значај обезбеђивања и финансирања услуга у заједници за децу са инвалидитетом. Ове препоруке пружају важан оквир за унапређење локалних и националних политика у областима као што су социјална заштита и инклузивно образовање.

С друге стране, Повереник за заштиту равноправности показује посвећеност кроз иницијативе за оцену уставности и законитости. Такође, препоруке које се односе на унапређење приступачности, инклузије и доступности услуга за децу са инвалидитетом представљају значајан допринос у развоју антидискриминационих политика.

Анкета са родитељима осветљава практичне изазове са којима се породице суочавају. Већина испитаника навела је да су њихова деца била дискриминисана, најчешће у образовним установама, док су многи указали на проблеме у приступу здравственој и социјалној заштити. Родитељи су често незадовољни радом Заштитника грађана и Повереника, истичући сложеност процедура и недостатак конкретних резултата.

Закључци указују на хитну потребу за увођењем проактивних механизма који би омогућили бољи приступ правди за децу са инвалидитетом, нарочито ону која бораве у установама социјалне заштите. Осим тога, организације особа са инвалидитетом и невладине организације треба да преузму активнију улогу у стратешкој литигацији, како би се кроз судске процесе системски решавали случајеви дискриминације.

Публикација наглашава да су институционалне реформе и јачање одговорности кључни кораци за осигурање достојанственог и равноправног живота за децу са инвалидитетом у Србији. Предложене мере, укључујући оснивање посебних институција за заштиту права деце или особа са инвалидитетом, повећање капацитета за стратешку литигацију, као и успостављање независног механизма за проактивну идентификацију кршења права деце са инвалидитетом у установама социјалне заштите, представљају темеље за ефикаснији и инклузивнији систем заштите права.

Ова публикација пружа анализу кључних аспеката рада Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности у заштити права деце са инвалидитетом у Србији. Постављајући кључна истраживачка питања, публикација истражује како ове институције у пракси штите права деце са инвалидитетом, да ли родитељи и старатељи познају и користе доступне механизме, као и њихова искуства у остваривању права.

Циљ публикације је не само да се пружи детаљна анализа постојећих механизма заштите, већ и да се идентификују кључни изазови и предложе конкретне препоруке за унапређење њиховог рада.

Публикација је намењена широком кругу читалаца, укључујући креаторе политика, академску заједницу, организације цивилног друштва и родитеље деце са инвалидитетом. Њена сврха је да пружи конкретне препоруке за унапређење система заштите права и повећа видљивост изазова са којима се деца са инвалидитетом суочавају, доприносећи њиховој бољој друштвеној инклузији.

Публикација је настала у оквиру пројекта „Усклађивање са стандардима: Унапређење права деце са инвалидитетом“, који реализује Иницијатива за права особа са менталним инвалидитетом MDRI-S, у оквиру програма „Права детета су људска права“, који Ужички центар за права детета спроводи уз подршку Европске уније.

Овај извештај производ је истраживања спроведеног од октобра до децембра 2024. године. Истраживање је обухватило деск анализу и прикупљање информација анкетом дистрибуираном путем друштвених мрежа. Деск анализа је подразумевала: 1) анализу годишњих и посебних извештаја о раду Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности, 2) компаративну анализу домаћег правног оквира и релевантних европских и међународних норми и стандарда у области људских права особа са инвалидитетом и права деце, 3) анализу јавних политика државе Србије. Анкетом се настојало прикупити информације о искуству деце са инвалидитетом, односно њихових родитеља, у вези са остваривањем права њихове деце, укључујући забрану дискриминације и заштиту од насиља, као и лична искуства са заштитом уз помоћ Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности. Анкета је садржала 17 питања, а попунило ју је 57 испитаника у периоду од 3. до 12. децембра 2024.

Истраживачка питања:

1. Како се у пракси Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности баве заштитом права деце са инвалидитетом у Србији?
2. Да ли родитељи и старатељи деце са инвалидитетом познају и користе ове механизме?
3. Каква су искуства родитеља и старатеља деце са инвалидитетом са заштитом права пред Заштитником грађана и Повереником за заштиту равноправности?
4. Које мере се могу предузети како би се унапредила заштита права деце са инвалидитетом пред Заштитником грађана и Повереником за заштиту равноправности?

Србија је спровела значајне правне реформе од 2000, укључујући усвајање закона који се односе на права деце и особа са инвалидитетом, породичну заштиту, социјалну заштиту и образовање, антидискриминационе законе, Закон о Заштитнику грађана и друге. У наредним редовима пружен је осврт само на неке од закона који су релевантни за заштиту права деце са инвалидитетом.

Устав Републике Србије¹ (2006) садржи норме о заштити деце, посебно деце без родитељског старања и деце са инвалидитетом (члан 66). Забрањује дискриминацију на основу инвалидитета и других личних карактеристика (члан 21), и уводи институцију Заштитника грађана (члан 138), чиме јача правни оквир за заштиту људских права.

УН Конвенција о правима детета², усвојена 1989. године на Генералној скупштини Уједињених нација, представља кључни међународни документ за заштиту права детета. Србија ју је ратификовала 2001. године³ чиме је ова конвенција постала део унутрашњег правног поретка. Конвенција гарантује основна права деце, укључујући право на живот, преживљавање и развој (члан 6), право на изражавање мишљења и учешће у доношењу одлука које их се тичу (члан 12), као и право на заштиту од свих облика злостављања и занемаривања (члан 19).

Посебну пажњу посвећује деци са инвалидитетом у члану 23, који прописује да деца са инвалидитетом имају право на уживање пуног и достојанственог живота у условима који обезбеђују њихово достојанство, унапређују самосталност и олакшавају активно учешће у заједници. Државе потписнице су обавезне да деци са инвалидитетом обезбеде приступ образовању, здравству, рехабилитацији, припреми за запошљавање и рекреацији на начин који омогућава њихово најпотпуније могуће укључивање у друштво.

Ове одредбе су од посебног значаја за Србију, јер постављају стандарде за унапређење инклузивних политика и развој подршке деци са инвалидитетом, као и за смањење институционализације и промовисање живота у породичном и заједничком окружењу.

УН Конвенција о правима особа са инвалидитетом⁴ (КПОСИ), усвојена 2006. године, кључни је међународни инструмент за заштиту права особа са инвалидитетом, укључујући децу. Србија ју је ратификовала 2009. године, чиме је ова

1 Устав Републике Србије, („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021).

2 Конвенција о правима детета, 1989, United Nations Treaty Series, vol. 1577, str. 3.

3 Савезна Република Југославија је ратификовала Конвенцију о правима детета 1991. године.

4 Конвенција о правима особа са инвалидитетом, 2006, United Nations Treaty Series, vol. 2515, str. 3.

конвенција постала део унутрашњег правног поретка Србије. КПОСИ обавезује државе потписнице да обезбеде пуно уживање свих људских права и слобода без дискриминације на основу инвалидитета (члан 5).

Посебна пажња посвећена је деци са инвалидитетом у члану 7, који истиче обавезу држава да осигурају да деца са инвалидитетом уживају сва права равноправно са осталом децом. Члан 23 обавезује државе да обезбеде заштиту породичног живота, прописујући да деца са инвалидитетом не смеју бити одвојена од својих родитеља на основу инвалидитета, било родитеља или детета. Конвенција захтева да се породицама пружи адекватна подршка како би се омогућило да деца остану у породичном окружењу, укључујући приступ услугама у заједници које промовишу деинституционализацију и живот у инклузивним срединама.

У области образовања, члан 24 наглашава право особа са инвалидитетом, укључујући децу, на инклузивно и квалитетно образовање у заједници, без дискриминације. Државе су обавезне да уклоне препреке у образовању и обезбеде прилагођене материјале, асистивну технологију и додатну подршку, како би деца са инвалидитетом имала једнак приступ школовању. Индивидуални образовни планови, приступачни школски објекти и асистенција у учионици кључни су за остварење овог права.

Поред образовања, члан 19 истиче право на живот у заједници и обавезу држава да развијају услуге у заједници, како би деца и одрасле особе са инвалидитетом могле живети у својим породицама, односно самостално и бити укључене у друштво. Ове услуге су пресудне за смањење институционализације и обезбеђивање инклузивног друштвеног окружења.

Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом⁵ (2006) био је први закон те врсте у Србији, уводећи обавезу локалних самоуправа да промовишу услуге за повећање самосталности особа са инвалидитетом и омогућавање њихове инклузије у општи систем васпитања и образовања.

Закон о забрани дискриминације⁶ (2009) проширује заштиту, забрањујући дискриминацију по различитим основама, укључујући инвалидитет, и дефинише облике дискриминације. Такође, успоставља Повереника за заштиту равноправности као независно тело за заштиту од дискриминације. Ова два закона заједно постављају темеље за ефикаснију заштиту права особа са инвалидитетом и других маргинализованих група. Ови закони су делом усклађени са УН Конвенцијом о правима детета и УН Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом. Посебно значајни недостаци су непрепознавања одбијања разумних

5 Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, („Сл. гласник РС”, бр. 33/2006 и 13/2016).

6 Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС”, бр. 22/2009 и 52/2021).

прилагођавања као облика дискриминације, као и сувише благе казне за дискриминаторе.⁷

Породични закон⁸ (2005) приоритет даје породичној нези над институционалном, уводи обавезну судску одлуку за раздвајање детета од родитеља и промовише реинтеграцију деце из установа у породице. Комитет УН за права детета критиковао је одсуство забране телесног кажњавања деце, коју је држава обећала да уведе још јуна 2017. године.⁹ Међутим, Породични закон и даље не садржи ову забрану.

Закон о социјалној заштити¹⁰ (2011) установљава услуге у заједници као алтернативу институционалном збрињавању, са циљем очувања породичног окружења. Ограничава капацитет установа за смештај на 50 корисника и забрањује смештај деце млађе од 3 године, осим у изузетним случајевима. Ипак, изузеци и недовољно стриктна правила отежавају спровођење принципа деинституционализације, па деца и даље у великом броју бораве у институцијама. Такође, многе институције имају више од 50 корисника, супротно наведеној законској одредби. Проблеми у имплементацији овог закона су бројни. Уз то, Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите¹¹ садржи дискриминаторну одредбу, због које је Повереник за заштиту равноправности 2024. године поднео иницијативу за оцену уставности и законитости Уставном суду.¹²

Закон о основама система образовања и васпитања¹³ (2009) увео је инклузивне мере за образовање деце са инвалидитетом, попут индивидуалних образовних планова, уклањања физичких и комуникационих баријера, педагошких асистената и услуге личног пратиоца. Ове мере олакшавају приступ образовању и смањују вероватноћу институционализације деце са инвалидитетом. У последњих неколико година број корисника услуге личног пратиоца је у изразитој експанзији. Ускраћивање ове услуге деци са инвалидитетом је један од најчешћих разлога обраћања родитеља Заштитнику грађана и Поверенику за заштиту равноправности. Нови закон донет је 2017. године, када је враћена могућност успостављања специјалних одељења за децу са сметњама у развоју и

7 Комитет за права особа са инвалидитетом, Закључна запажања на иницијални извештај Србије, CRPD/C/SRB/CO/1, 2016, пара. 9.

8 Породични закон, („Сл. гласник РС”, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

9 Комитет за права детета, Закључна запажања на други и трећи периодични извештај Србије, CRC/C/SRB/CO/2-3, 2017, пара. 36, 37.

10 Закон о социјалној заштити, („Сл. гласник РС”, бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС).

11 Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, (Сл. гласник РС”, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019).

12 Погледај одељак *Налази о раду Повереника за заштиту равноправности*.

13 Закон о основама система образовања и васпитања, („Сл. гласник РС”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023)

инвалидитетом у основним школама, што се може сматрати кораком уназад. Овај пропис је допуњаван и мењан у више наврата, последњи пут 2023. године, али није било значајнијих измена које се односе на инклузивно образовање.

Закон о правима лица корисника привременог смештаја у социјалној заштити¹⁴ (2021) по први пут уводи дефиницију деинституционализације у правни оквир Србије, наглашавајући развој услуга у заједници и подршку за повратак корисника у природно окружење. Такође, омогућава мониторинг установа за смештај деце и одраслих са инвалидитетом од стране невладиних организација, што поставља основе за додатно јачање транспарентности система.

14 Закон о правима корисника услуга привременог смештаја у социјалној заштити, („Сл. гласник РС”, бр. 126/2021).

Заштитник грађана је најзначајнија државна независна институција за заштиту људских права у Републици Србији. Заштитника грађана бира и разрешава Народна скупштина, којој Заштитник грађана одговара и дужан је да јој подноси годишње извештаје о свом раду.¹⁵ Заштитник грађана Републике Србије од 2017. године је Зоран Пашалић. Од оснивања институције 2007. до 2017. године Заштитник грађана био је Саша Јанковић.

Заштитник грађана се бави заштитом права грађана и контролом рада органа управе и других органа, институција, организација и предузећа са јавним овлашћенима.¹⁶ Његова улога је да утврди да ли је актом и радњом, односно нечињењем, ових субјеката дошло до повреде неких од права грађана загарантованих Уставом.

Такође, Заштитник грађана може предлагати законе из своје области, као и да поднесе иницијативу за измену и допуну прописа када сматра да се њима угрожавају одређена права грађана. Може да даје своје мишљење на нацрте закона и других прописа.

Заштитник грађана има овлашћење да пред Уставним судом покрене поступак за оцену законитости и уставности. Одредба коју Уставни суд прогласи неуставном или незаконитом престаје да важи даном објављивања одлуке Уставног суда. Ово посебно значајно овлашћење које Заштитника грађана може користити када примена одређене законске норме или норме подзаконског акта може да резултира у кршењу права грађана, укључујући децу са инвалидитетом.

Уставом Републике Србије се наводе основна овлашћења и ограничења ове институције. Заштитник грађана не може контролисати рад Народне скупштине, Владе и Председника Републике, као ни Уставног суда, судова и јавних тужилаштва.¹⁷

Национални механизам за превенцију тортуре

У оквиру Заштитника грађана делује **Национални механизам за превенцију тортуре** (НПМ). Значај НПМ-а у контексту деце са инвалидитетом, огледа се у томе што своју улогу превенције тортуре обавља вршећи посете установама

15 Чл. 138 ст. 1 Устава Републике Србије („Сл. гласник РС”, бр.)

16 Исто.

17 Чл. 136 ст. 2. Устава.

попут установа социјалне заштите за смештај деце са сметњама у развоју. Ове установе потпадају под мандат НПМ-а јер се сматра да су то места где су деца фактички лишена слободе, а где је искуство показало да постоји велики ризик од повреде права на слободу од тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања.

Деца са инвалидитетом су некада жртве занемаривања или других незаконитих поступака којим им се крше права у овим институцијама, **са врло малом могућношћу или без могућности да добију адекватну и благовремену правну заштиту**. Међутим, ефикасност НПМ-а увелико зависи од квалитета његовог рада и вођења међународним стандардима људских права у његовом раду, као и о његовој независности. Такође, утицај НПМ-а зависи и од ауторитета институције Заштитника грађана, јер он не може да санкционише и изда наредбе надлежнима, већ само да упућује препоруке.

Центар за права (ЦПД) детета приметио је проблем са непостојањем акта којим се обезбеђује приватност и заштита деце жртава, што је према њима, посебно значајно у контексту посета које спроводи НПМ.¹⁸

Механизам за праћење примене Конвенције о правима особа са инвалидитетом

Изменама закона из 2021. године, Заштитник грађана постао је **национални независни механизам за праћење спровођења Конвенција о правима особа са инвалидитетом**.¹⁹ Ово законско решење представља доместикацију чл. 33 Конвенције, међутим његова примена је за сада одложена, јер је Заштитник грађана и даље у фази припреме за обављање послова овог механизма.

Тело за заштиту и унапређивање права детета

У последњим изменама Закона о Заштитнику грађана унесена је одредба којом се изјављује да заштитник грађана има положај „посебног тела“ које се бави заштитом и унапређивањем права деце. Ова измена из 2021. године долази усред преговора о доношењу посебног закона о правима детета, за који је било планирано да успостави посебну институцију Заштитника права детета, по узору на решења у многим државама Европске уније. У недостатку такве институције, приступило се незадовољавајућем законском решењу,

18 Извештај о стању права детета у Републици Србији 2017–2023, 2023, Центар за права детета, стр. 17.

19 Чл. 8 ст. 5 Закон о Заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр. 105/2021)

да се Заштитник грађана прогласи посебним телом за заштиту права детета. Такво решење није оптимално у датом контексту, укључујући због недостатка капацитета институције Заштитника грађана за интезивно бављење правима детета какви би постојали у једној специјализованој институцији.

Подношење притужбе

Заштитник грађана покреће поступак по притужби грађана или самоиницијативно, када сматра да за то има основа. У пракси се показало да Заштитник грађана некада самоиницијативно покрене поступак након сазнања из медија или од невладиних организација која се баве заштитом људских права, о кршењима права у оквиру његове надлежности.

Грађани се обраћају Заштитнику грађана подношењем притужбе због повреде права од стране државних органа, институција и других тела са јавним овлашћењима. Притужба се подноси на обрасцу који је могуће преузети са вебсајта Заштитника грађана.²⁰

Значајно је да притужбу може поднети само дете ако има више од 10 година,²¹ а у име детета притужбу могу поднети родитељ или старатељ, организација која се бави заштитом људских права уз сугласност родитеља или старатеља, односно уз сугласност детета старијег од 10 година.²²

Пре подношења притужбе, **грађанин треба да исцрпи све могућности да оствари своја права у управном поступку**, а у случају да то не уради пре подношења притужбе, Заштитник грађана ће га упутити на одговарајући управни поступак.²³ Закон такође наводи ситуације када Заштитник грађана може прихватити притужбу и када притужилац не исцрпи сва правна средства пред органима управе, али не наводи случај када су притужиоци деца која подnose притужбу сама у своје име.

Због тога, поставља се питање да ли се правило исцрпљивања правних средстава пред органима управе примењује и на децу, са обзиром да деца немају процесну легитимацију да покрећу управне поступке сами у своје име.²⁴ У том случају, таква правна средства су неефективна, те би ЗГ требало да усваја притужбе које деца подnose сами у своје име и у случајевима када нису исцрпели

20 О притужби, Заштитник грађана, доступно: <https://www.ombudsman.rs/index.php/prituzba>

21 Изменама Закона из 2021. омогућено је да дете старије од 10 година поднесе притужбу само и у своје име.

22 Чл. 28 Закон о заштитнику грађана.

23 Чл. 28 ст. 4, 5. Закон о заштитнику грађана, („Сл. гласник РС”, бр. 105/2021).

24 Чл. 46 Закон о општем управном поступку, („Сл. гласник РС”, бр. 18/2016, 95/2018 – аутентично тумачење и 2/2023 – одлука УС).

доступна правна средства. На питање постављено постављено служби Заштитника грађана за потребе овог истраживања, добили смо одговор којим се потврђује да притужба детета старијег од 10 година неће бити одбачена због неисцрпљивања других правних средстава:

„[Дакле,] Уколико дете старије од 10 година поднесе притужбу, Заштитник грађана неће донети закључак којим се притужба одбацује уколико у конкретном случају нису искоришћена сва расположива правна средства, а нису испуњени услови из члана 28. став 7. Закона.“²⁵

Иако је изменама Закона из 2021. године омогућено да деца старија од 10 година поднесу притужбу сама и у своје име, ЦПД наводи неке друге проблеме које деца могу имати у приступу Заштитнику грађана. Примедбе укључују неприлагођеност обрасца притужбе деци, непостојање посебне организационе јединице која се бави правима детета, већ се њима бави заменик Заштитника за права детета и родну равноправност.²⁶ Проблем неприлагођености обрасца је делимично ублажен обавезом запослених у служби Заштитника грађана да детету увек пруже стручну помоћ при попуњавању обрасца.²⁷

Исход поступка

Заштитник грађана разматра притужбе у року од 15 дана и може их одбацити, тражити допуну, решити у скраћеном поступку или покренути испитни поступак који се завршава у року од 90 дана, уз могућност продужетка у сложеним случајевима.

Након завршетка испитног поступка, Заштитник сачињава извештај са препорукама за отклањање утврђених неправилности, који се доставља подносиоцу притужбе и надлежном органу, а орган управе је дужан да у одређеном року обавести о предузетим мерама. Ако се препоруке не испуне, Заштитник грађана обавештава надређене органе и јавност.

25 321-474/2024, Заштитник грађана.

26 Центар за права детета, 2023, стр. 17.

27 Чл. 30 ст. 2 Закон о Заштитнику грађана.

Налази о раду Заштитника грађана

Овај одељак садржи анализу рада Заштитника грађана у вези са децом са инвалидитетом од 2021 године. Налази су проистекли из анализе редовних и посебних извештаја Заштитника грађана у периоду 2021 – 2023. године, као и других докумената који су произашли из рада ове установе. Укупно је анализирано 8 извештаја и то:

- Редовни годишњи извештаји за 2021, 2022. и 2023. годину,²⁸
- Годишњи извештаји НПМ-а за 2021, 2022. и 2023,²⁹
- Посебан извештај о инклузивном образовању,³⁰
- Посебан извештај о насиљу у школама,³¹
- Посебан извештај о утицају прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права детета.³²

Неколико тема се истичу као посебно значајне у извештајима Заштитника грађана из године у године. Те теме су:

Социјална заштита:

- **Подршка породицама:** Веома често се препоручује увођење подршке за родитеље, нарочито за запослене родитеље који се брину о деци са сметњама у развоју. Предлози укључују обезбеђивање флексибилних услуга, као што су дневни боравци, терапије у заједници, и кућне посете.

28 Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2023. годину, 2024, Заштитник грађана; Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2022. годину, 2023, Заштитник грађана; Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2021. годину, 2022, Заштитник грађана. Доступни на: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>

29 Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2023. годину, 2024, Заштитник грађана; Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2022. годину, 2023, Заштитник грађана. Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2021. годину, 2022, Заштитник грађана. Доступно: https://npm.ombudsman.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=113&Itemid=117

30 Посебан извештај Заштитника грађана о инклузивном образовању, 2024, Заштитник грађана, доступно: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/7992-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-in-luzivn-br-z-v-nju>

31 Посебан извештај Заштитника грађана и панела младих саветника о насиљу у школама, 2023, Заштитник грађана, доступно: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/7910-p-s-b-n-izv-sh-z-sh-i-ni-gr-d-n-n-silju-u-sh-l>

32 Посебан извештај Заштитника грађана о утицају прописа и мера за спречавање ширења заразне болести КОВИД-19 на остваривање права детета, 2022, Заштитник грађана, доступно: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/7365-covid-19>

- **Очување и увећање капацитета у социјалној заштити:** Заштитник грађана је више пута наводио потребу за већим бројем запослених у социјалној заштити, укључујући у центрима за усвојење, као и то да се мерама штедње не угрозе постојећи капацитети у социјалној заштити.
- **Пристапачност и укључивање у друштво:** Такође се наглашава потреба за већом пристапачношћу јавних и образовних институција, као и развој услуга у заједници за подршку особа са инвалидитетом.

Инклузивно образовање:

- **Обука за професионалце:** Препоручује се континуирано образовање и обука наставника, социјалних радника и других професионалаца како би боље разумели потребе и права особа са инвалидитетом, као и имплементирали инклузивну праксу.
- **Недостатак ресурса:** Заштитник грађана је скретао пажњу на потребу за обезбеђивањем ресурса као што су лични пратиоци, асистенти и пристапачност школских објеката, као и додатне услуге за децу са сметњама у развоју и маргинализоване групе (као што су ромска деца).

Насиље над децом са сметњама у развоју:

- **Облици насиља:** Деца са сметњама у развоју изложена су повећаном ризику од физичког, емоционалног и вршњачког насиља, како у породици тако и у институцијама. Насиље је често препознато због недовољних капацитета за препознавање и реаговање на ове ситуације.
- **Потребне мере заштите:** Истиче се неопходност специјализованих обука за професионалце, као и развоја програма превенције насиља и интервенција прилагођених деци са инвалидитетом.

– 2024

2024. године Заштитник грађана је објавио Посебан извештај о инклузивном образовању, на основу спроведеног истраживања, и упутио већи број препорука. Ово је други посебан извештај о инклузивном образовању, а први је објављен 2018. године. За унапређење инклузивног образовања, Заштитник грађана се фокусирао пре свега на препоруке у вези са расподелом буџетских средстава за спровођење потребних мера, и њиховом транспарентношћу.³³

33 Посебан извештај Заштитника грађана о инклузивном образовању, 2024, стр. 67-69.

Ово је генерално добар приступ, јер неретко, упркос адекватно идентификованим потребним мерама, често недостају новчана средства за њихово спровођење. Транспарентније располагање средствима омогућава и да се повећа одговорност надлежних за трошење тих средстава. Конкретно, Заштитник грађана је препоручио да се обезбеде и да се транспарентно приказују новчана средства за услуге додатне подршке деци у образовном систему, како на буџетирање на централном, тако и на локалном нивоу. Ово укључује и финансирање интересорних комисија.

Установљен је недостатак педагошких асистената као и недостаци у приступачности школских објеката. Осим тога, истакнута је потреба и упућене су препоруке органима јединица локалне самоуправе у вези са ангажовањем потребног броја личних пратилаца.³⁴

– 2023

Током 2023. године, неке од значајних активности у вези са правима деце било је подношење Мишљења на Нацрт закона о изменама и допунама Закона о финансијској подршци породици са децом од 3. марта 2023, са препоруком да се уведу два нова права и то: право на накнаду незапосленом родитељу који негује дете којем је неопходна стална нега и помоћ и право на накнаду зараде једном од родитеља који је стекао право да ради са скраћеним радним временом ради неге детета старијег од пет година коме је неопходна стална нега и помоћ.³⁵

Дакле, Заштитник грађана је препоручио проширење постојеће накнаде која постоји за запослене родитеље који одсуствују са посла ради посебне неге детета до навршене 5. године, као и увођење потпуно новог права на накнаду за незапослене родитеље који негују дете којем је неопходна стална нега и помоћ. Заштитник грађана је образложио овај предлог недостатком услуга подршке у заједници и тешким материјалним положајем родитеља и деце.

Такође, Заштитник грађана је препоручио унапређење рада центара за социјални рад у вези са старатељском заштитом штићеника који живе у установама социјалне заштите. Приступ правди за децу са инвалидитетом која бораве у установама социјалне заштите је једно од најзначајнијих и најсложенијих питања у области приступа правди маргинализованих група. Између осталог, разлог за то је и редак и недовољан контакт са старатељима из центара за социјални рад, али и потенцијалан сукоб интереса када се узме у обзир да су и установе

34 Исто.

35 Број предмета 353-6/23, деловодни број 4846, 3.март 2023. Заштитник грађана.

за смештај и центри за социјални рад део система социјалне заштите. Потенцијални сукоб интереса је очигледнији када су старатељи деце у институцијама директори тих институција, што је могућност коју прописује Породични закон.³⁶

У домену стратешког оквира и сарадње, Влади је препоручено да усвоји нови Национални план акције за децу како би створила јединствену политику заштите дечјих права, док је министарствима препоручено да успоставе међусекторску сарадњу у складу са Општим протоколом за заштиту деце од насиља и спроведу континуирану едукацију професионалаца у систему заштите деце.

2023. године НПМ није посетио ниједну установу социјалне заштите за смештај деце са инвалидитетом, нити је навео да су у другим посећеним установама боравила деца са инвалидитетом.

Ове године објављен је и **Посебан извештај о насиљу у школама**, који је обухватио и насиље над децом са инвалидитетом. Налази показују да ученици имају негативнији став према вршњацима са инвалидитетом него онима без инвалидитета. Утврђен је веома висок проценат ученика који сматра да особе са сензорним инвалидитетом или деца која користе колица за кретање не би требало да се школују заједно са осталом децом (44,4%). Са друге стране, врло мали проценат ученика сматра да је насиље према особама са инвалидитетом оправдано (3,6%).³⁷

– 2022

2022. године Заштитник грађана је по сопственој иницијативи, а по сазнању из медија, покренуо поступак пошто је једна приватна предшколска установа исписала дете са инвалидитетом једностраним раскидом уговора.³⁸ Поступак је покренут против просветних органа који нису предузели све неопходне мере благовремено, како би обезбедили да предшколска установа пружу одговарајућу подршку детету и тиме му/јој омогући несметано похађање и боравак у предшколској установи. Упркос томе што су просветни орган и органи дечије заштите Града Београда предузели мере према предшколској установи, Заштитник грађана је сматрао да оне нису биле ефикасне и да су биле закасне-ле. Ово је један значајан поступак у којем Заштитник грађана ставља до знања надлежним органима да морају предузимати благовремене и учинковите радње према предшколским установама, како деци са инвалидитетом не било ускраћено ово право.

36 Чл. 130 Породични закон („Сл. гласник РС“, бр. 8/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

37 Исто, стр. 54.

38 Заштитник грађана, 2023, стр. 36.

Заштитник грађана је 2022. скренуо пажњу Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања на недостатак кадрова у центрима за социјални рад и у центрима за породични смештај и усвојење, који онемогућавају квалитетан индивидуални рад са децом која су у стању потребе за додатном подршком или алтернативном негом.³⁹ Препоручио је Влади да спроводи економску политику која не угрожава права деце и одраслих са инвалидитетом, те да обезбеди адекватан број кадрова не само у социјалној заштити, већ и у здравственом систему и просвети.⁴⁰

Заштитник грађана је такође, упутио сет препорука надлежном министарству због утврђеног непримењивања Закона о заштити права лица корисника привременог смештаја у социјалној заштити, тражећи да се унапредди његова примена и усвоји пратећи подзаконски акт. Подзаконски акт на који је Заштитник грађана реферисао и даље није усвојен, упркос одредби Закона по којој је морао бити усвојен у року од 9 месеци, и упркос препорукама Заштитник грађана с краја 2022.

Исте године, Заштитник грађана је објавио посебан извештај о утицају COVID-19 на права деце. У самом извештају се фокусирао на права деце са инвалидитетом, управо због њихове посебне рањивости мерама ограничења слободе током 2020. Иако је мноштво невладиних организација указивало на проблеме и тражило решења, као и интензивно медијско праћење ситуације са децом са инвалидитетом, Заштитник грађана је, чини се, значајно допринео изменама правила у вези са напуштањем стамбеног простора, како би деци са инвалидитетом био омогућен (ограничени) боравак ван станова, када је за грађане важила забрана кретања. Са обзиром да ова анализа обухвата активности Заштитника грађана на заштити права деце са инвалидитетом од 2021. године, неће се детаљније обрађивати Заштитничково поступање током пандемије 2020.

У 2022. НПМ је посетио само једну установу у којој бораве деца – Завод за васпитање деце и омладине у Књажевцу. НПМ је нагласио проблем са недостатком медицинског кадра, упркос чињеници да ту бораве и деца са психијатријским поремећајима.⁴¹ Треба нагласити да боравак деце у установама које нису адекватне за њих може представљати кршење права на слободу од тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања. Дете у таквој позицији није у могућности да само покрене поступак због кршења права, док његови старатељи могу бити или несвесни неадекватности таквог смештаја, односно бити у позицији сукоба интереса. Са друге стране, НПМ има могућност да дође до оваквих сазнања али се реакције НПМ-а свODE на препоруке. У случају када

39 Заштитник грађана, 2023, стр. 38-39.

40 Исто, стр. 54-55.

41 Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2022. годину, 2023, стр.

је у Северној Македонији дете са инвалидитетом било смештено у неадекватну институцију, Европски суд за људска права (ЕСЉП) је утврдио да је тиме повређено право детета на слободу од тортуре, нечовечног и понижавајућег поступања. Осим тога, ЕСЉП је унапредио своју праксу у погледу процесне легитимације организација које се баве заштитом људских права у заступању деце у установама.

– 2021

2021. године Заштитник грађана се фокусира како на препоруке нормативне природе, тако и оне које се односе на расподелу буџетских средстава и ресурсе у социјалној заштити. Тако, на пример, надлежним органима је препоручено да унапреде правни оквир са циљем да се обезбеде **„нова права и мере подршке за родитеље тешко болесне деце и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом којој је неопходна стална нега и помоћ“**.⁴² Исте године, ЗГ упозорава Владу да **при спровођењу економских реформи посебно води рачуна да не смањи капацитете у социјалној и здравственој заштити**, наводећи тежак положај особа са инвалидитетом и потенцијалне негативне последице мера штедње.⁴³ Успостављање финансијски одрживог система подршке особама са инвалидитетом је једна од тачака која се апострофира.⁴⁴

Заштитник грађана је упутио и мишљење на нацрт Закона о правима корисника услуга привременог смештаја у установама социјалне заштите, наводећи потенцијалне проблеме са ограничавањем слободе, приватности и породичног живота, које посебно код деце могу имати изразито негативне ефекте. Заштитник грађана наводи да је ово мишљење у потпуности усвојено и одражено у самом закону.⁴⁵

НПМ је током 2021. године посетио три установе социјалне заштите које на смештају имају и децу са инвалидитетом: „Колевка“ у Суботици, „Ветерник“ у Ветернику, и „Др Никола Шуменковић“ у Стамници.

42 Заштитник грађана, 2022, стр. 44.

43 Исто.

44 Исто, стр. 60.

45 Исто, стр. 44.

Повереник за заштиту равноправности

Повереник за заштиту равноправности представља кључну независну институцију Републике Србије која се бави заштитом равноправности и превенцијом дискриминације у свим облицима. Ову функцију обавља особа коју бира Народна скупштина, уз обавезу подношења годишњег извештаја о раду овом законодавном телу.⁴⁶ Од оснивања институције 2010. године Повереница је била Невена Петрушић, а од 2015. године до данас, Повереница је Бранкица Јанковић, којој други мандат истиче 2025. године.

Главни задатак Повереника је да прати примену закона о забрани дискриминације и да реагује у случајевима повреде права на једнакост која су гарантована домаћим правним актима.⁴⁷ Ова институција анализира да ли су конкретне радње, одлуке или пропусти правних или физичких лица проузроковали дискриминацију. Може поднети тужбу за повреде одредаба Закона о забрани дискриминације у име дискриминисаног лица, односно поднети захтев за покретање прекршајног поступка у случају повреда анти-дискриминаторних одредаба.⁴⁸ Повереник има могућност да предлаже измене закона из своје области и иницира допуне прописа који могу угрозити права грађана.⁴⁹ Такође, даје мишљења на нацрте закона и других правних аката који се тичу питања равноправности.

Поступак пред Повереником

Закон о забрани дискриминације у члану 35 прописује начин подношења притужбе. Поступак пред Повереником покреће се подношењем притужбе од стране особе која сматра да је претрпела дискриминацију. За подношење притужбе не плаћа се било каква накнада. Уз притужбу је потребно приложити доказе о акту дискриминације. Притужбу, уз сагласност оштећеног, може поднети и организација за заштиту људских права, док за колективне повреде права групе која дели заједничко лично својство, организације могу поднети притужбу и без сагласности појединаца. Инспекцијски органи такође имају

46 Чл. 28, чл. 33 ст. 5 Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС”, бр. 22/2009 и 52/2021).

47 Чл. 33 Закон о забрани дискриминације.

48 Чл. 33 ст. 3, 4 Закон о забрани дискриминације.

49 Чл. 33 ст. 6, 7 Закон о забрани дискриминације.

право подношења притужбе у складу са посебним законима. Повереник може одбацити притужбу ако није надлежан, ако постоје недостаци које подносилац није отклонио, или ако је иста ствар већ решавана пред судом или је у току судски поступак.⁵⁰

Ако се утврди да су испуњени услови за поступање, Повереник утврђује чињенично стање прегледом доказа, изјавама подносиоца и лица против којег је поднета притужба, као и других релевантних лица.⁵¹ У току поступка, Повереник може предложити спровођење преговора ради постизања споразума, што је за подносиоца притужбе бесплатно. Ако преговори не успеју, поступак се наставља.⁵²

На основу утврђених чињеница, Повереник даје мишљење о томе да ли је дошло до дискриминације и, уколико јесте, препоручује начин отклањања повреде права.⁵³ Лице против којег је притужба поднета дужно је да поступи по препоруци у року од 30 дана. Ако не поступи, Повереник изриче меру опомене, а у случају даљег игнорисања препоруке, може о случају обавестити јавност.⁵⁴

50 Чл. 36 Закон о забрани дискриминације.

51 Чл. 37 Закон о забрани дискриминације.

52 Чл. 38 Закон о забрани дискриминације.

53 Чл. 39 Закон о забрани дискриминације.

54 Чл. 40 Закон о забрани дискриминације.

Налази о раду Повереника за заштиту равноправности

Овај одељак садржи анализу рада Повереника у вези са децом са инвалидитетом од 2021. године до данас. Налази су проистекли из анализе редовних извештаја Повереника за 2021, 2022. и 2023. годину, као и из других докумената проистеклих радом ове институције, попут мишљења на притужбе и иницијативе за измену прописа.

Следеће теме у оквиру којих Повереник упућује препоруке надлежним телима понаваљају се из године у годину:

Образовање:

- **Подршка:** Област образовања се издваја као једна од најзначајнијих у раду Повереника. Препоруке су се односиле на пружање правовремене и адекватне додатне подршке ученицима са сметњама у развоју, укључујући израду и доследну примену индивидуалних образовних планова (ИОП);
- **Пристапачност:** омогућавање приступа прилагођеним уџбеницима за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом у средњим школама;
- **Стипендирање и упис:** за спровођење афирмативних мера за стипендирње ученика и студената са инвалидитетом од стране локалних самоуправа, као и препоруке надлежном министарству да измени прописе о упису ученика у средње школе ради усклађивања са антидискриминационим прописима.

Социјална заштита и услуге:

- **Лични пратилац:** Повереник је упућивао вишегодишње препоруке свим локалним самоуправама за обезбеђивање услуге личног пратиоца, уз нагласак на континуитет и довољан обухват ове услуге. Посебно се издваја покретање **стратешке парнице против локалне самоуправе због ускраћивања услуге личног пратиоца.**
- **Услуге:** Институција се ангажовала и у погледу унапређења пружања континуираних услуга подршке деци са инвалидитетом, укључујући доступност социјалних услуга у свим општинама. На крају, Повереник препоручује унапређење међусекторске сарадње у пружању услуга, како би се избегле преке у доступности услуга деци са инвалидитетом.

Приступачност:

- **Унапређење архитектонске и информационо-комуникационе приступачности** у јавним објектима, укључујући школе, здравствене установе и домове ученика. Указивање на важност универзалног дизајна као основе за равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштвеном животу.

Пандемија COVID-19:

- **Додатна подршка:** Препорука Министарству просвете за осигуравање једнаких могућности за образовање током пандемије, посебно за децу из угрожених група (деца са инвалидитетом, ромска деца, деца без приступа интернету). Указивање на повећан терет родитеља током пандемије, уз препоруке за додатну подршку породицама деце са инвалидитетом.

Година	Укупан број притужби по основу инвалидитета	Укупан број притужби по основу узраста	Притужбе по основу узраста, дистрибуција према узрасним групама
2021	86	У извештају није наведен број притужби по основу узраста, али јесте старосна дистрибуција притужби	< 18: 52% > 65: 37% Остали: 11%
2022	117	150	< 18: 33% > 65: 51% Остали: 16%
2023	93	135	< 18: 62% > 65: 16% Остали: 22%

Табела 1 Број притужби по основу инвалидитета и број притужби по основу узраста.
Извори: Извештаји Повереника за заштиту равноправности за 2021., 2022. и 2023. годину.

– 2024

Повереник је поднео врло значајну Иницијативу за измену прописа у вези са условима за остваривање права из социјалне заштите, подстакнут дописом

удружења за помоћ особама са аутизмом.⁵⁵ Пре свега, Повереник је предложио проширивање постојеће услуге Персонална асистенција и на особе са аутизмом. Постојећи пропис *de facto* искључује људе са интелектуалним и менталним инвалидитетом из могућности да остваре право на ову значајну услугу.⁵⁶ Ова одредба Правилника није раније била оцењивана пред Уставним судом у вези са њеном уставношћу и законитошћу, упркос њеном евидентно дискриминаторном ефекту.

Овом иницијативом Повереник предлаже надлежном министарству да узме у обзир наведене предлоге, те измени одговарајућу одредбу Правилника у циљу изједначавања приступа наведеној, и другим значајним услугама социјалне заштите деци и одраслима са аутизмом и другим интелектуалним и психосоцијалним инвалидитетима, као и особама са хроничним и ретким болестима.

Иницијатива Повереника, иако добар и неминован потез, показатељ је недостатка механизма који може ефикасно изазвати прописе које угрожавају права деце и одраслих са инвалидитетом. Промена овог прописа је у сасвим дискреционој одлуци надлежног министарства. Са друге стране, оцену уставности и законитости могу да покрену одређени државни органи, органи аутономне покрајине и локалне самоуправе, посланици, али и Заштитник грађана.⁵⁷ Иницијативу за оцену уставности могу поднети сва физичка и правна лица, али у том случају Уставни суд одлучује да ли ће покренути поступак оцене.⁵⁸

– 2023

Ове године Повереник је поступио у случају против предшколске установе која је скратила боравак детету са аутизмом на 4 сата. Повереник није сматрао да је учињена дискриминација на основу инвалидитета и здравственог стања, са обзиром да је четворосатни боравак у предшколској установи усклађен са законом, тј. да се на тај начин не угрожава дететово право на предшколско образовање и васпитање. Друга компонента оцене постојања дискриминације се односила на процену потреба детета и његовог најбољег интереса. Повереник је узео у обзир став педагошког колегијума, да је у најбољем интересу детета скраћени, четворочасовни боравак. Такође, налаз дефектолога, послат

55 71-24 Иницијатива за измену Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, Повереник за заштиту равноправности, доступно: <https://ravnopravnost.gov.rs/171-24-inicijativa-za-izmenu-pravilnika-o-blizim-uslovima-i-standardima-za-pruzanje-usluga-socijalne-zastite/>

56 Чл. 99 Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, („Сл. гласник РС”, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019).

57 Чл. 168 ст. 1 Устав Републике Србије, („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006 и 115/2021).

58 Чл. 168 ст. 2 Устав Републике Србије, („Сл. гласник РС”, бр. 98/2006 и 115/2021).

уз изјашњење предшколске установе, наводи да је скраћени боравак адекватан у овом случају, те да би осмочасовни боравак био напоран за дете јер није навикнуто на рад у групи.

Образложење Повереника је адекватно аргументовано, али није без недостатака. Чини се да недостаје дубља процена примењених мера подршке, те потребе за евентуалном додатном подршком, преко оне која је обезбеђена, како би дете заправо могло да борави свих осам часова. Такође, Повереник је одлучио да не оцењује дубље однос особља према детету, који је према наводима родитеља ниподаштавајући и дискриминаторан. Повереник се ослонио на поднеске установе о додатној подршци, као и изјаву личног пратиоца детета у којој није поменуто понашање особља. Додатна оцена Повереника у овом домену би значајно ојачала аргументацију. На крају, Повереник се осврнуо и на већ значајно нарушене односе између особља установе и родитеља, и правилно оценио да би такви односи могли неповољно утицати на дете. На основу тога, остаје утисак да Повереник сматра да није у најбољем интересу детета у конкретном случају боравак у наведеној установи, пре свега због нарушених односа, те да је установа својом документацијом адекватно поткрепила своју одлуку, пре свега доказавши постојање додатне подршке, као и оцене дефектолога и педагошког колегијума о добробити скраћеног боравка за дете. Питање које остаје neodговорено је да ли су прописана подршка, и подршка пружена у конкретном случају, адекватне, односно да ли би неке друге мере, или сличне мере са другачијим интензитетом, омогућиле детету да борави у установи током свих 8 часова.

Са друге стране, Повереник је, неvezано за наведени случај, исте године упutio препоруке свим предшколским установама у циљу унапређивања инклузије деце са инвалидитетом.⁵⁹ Препоруке се односе на унапређење процедуре уписа, као и правила и праксе у вези са обезбеђивањем укључивања деце са ретким и хроничним болестима у све активности. Од спровођења наведених препорука корист би могла имати и деца са различитим типовима инвалидитета, укључујући и аутизам. Потреба за интервенцијом у овој области указује на потребу за додатним прилагођавањима које би предшколске установе могле да предузму у циљу потпуне инклузије све деце.

Повереник је, такође, поступао у случајевима ускраћивања права на личног пратиоца, те нашао да је извршен акт дискриминације где је деци ускраћивано ово право, од стране Града Ниша, прописивањем незаконитих услова, попут потребе да оба родитеља буду у радном односу, односно да дете похађа

59 356-23 Препорука мера свим предшколским установама, 2023, Повереник за заштиту равноправности, доступно: <https://ravnopravnost.gov.rs/356-23-preporuka-mera-svim-predskolskim-ustanovama/>

државну установу.⁶⁰ У извештају Повереника наводи се да Град није поступио по препоруци, већ тек 2024. године после изречене мере. У извештају Повереника наводи се да Град није поступио по препоруци, већ тек 2024. године после изречене мере.

– 2022

И у 2022. Години Повереник се бавио питањем услуге лични пратилац детета са инвалидитетом. Овога пута, најзначајнији случај се тицао недоступности услуге, упркос томе што је надлежна комисија установила да је детету потребна таква услуга.⁶¹ Интересантно је да је образложење за стављање на листу чекања била попуњеност капацитета пружалаца услуге, када је заправо прави разлог био недостатак финансирања (за које је одговоран Град Београд) за већи број личних пратилаца код пружаоца услуге.

Поступајућем Центру за социјални рад препоручено је да се обрати Граду Београду са захтевом за обезбеђење средстава за личног пратиоца, због чијег је недостатка више од 300 деце било на листи чекања. Град Београд је, претходно, одлуком прописао да се ова услуга социјалне заштите обезбеђује из градског буџета, а Повереник је био става да прописивање такве одлуке није довољно, већ да је неопходно обезбедити средства и омогућити коришћење услуге сваком коме је потребна.

Исте године Повереник је упутио препоруку мера свим локалним самоуправама да пропишу афирмативне мере за децу са инвалидитетом када је у питању стипендирање.⁶² На овај начин Повереник настоји да утиче на локалне политике у циљу изједначавања положаја деце и студената са инвалидитетом. За процену утицаја ових препорука потребно је спровести анализу присутности таквих афирмативних мера у свим општинама у Србији и упоредити са подацима из 2022. када је само 14 општина у Србији имало посебне критеријуме или конкурсе за стипендирање ученике и студената са инвалидитетом.⁶³

60 256-23 Притужба АА против Града Ниша због дискриминације детета на основу инвалидитета, 2023, Повереник за заштиту равноправности, доступно: <https://ravnopravnost.gov.rs/256-23-prituzba-aa-protiv-grada-nisa-zbog-diskriminacije-deteta-na-osnovu-invaliditeta/>

61 106-22 Притужба А.А. против ССЗ Београд због дискриминације у области пружања услуга, Повереник за заштиту равноправности, доступно: <https://ravnopravnost.gov.rs/106-202-prituzba-a-a-protiv-ssz-beograd-zbog-diskriminacije-u-oblasti-pruzanja-usluga/>

62 Препорука мера ЈЛС за стипендирање ученика и студената са инвалидитетом, бр. 021-01-163/2022-02 од 5. 5. 2022., Повереник за заштиту равноправности, доступно: <https://ravnopravnost.gov.rs/preporuka-mera-jls-za-stipendiranje-ucenika-i-studenata-sa-invaliditetom/>

63 Петровић А, Стојановић Б, Стипендије за ученике и студенте са хендикепом у јединицама локалне самоуправе у Републици Србији, 2022, Удружење студената са хендикепом.

И ове године Повереник је често поступао у случајевима дискриминације деце са инвалидитетом, укључујући и дискриминацију у области образовања. У једном таквом случају, Повереник је закључио да школа није дискриминисала кандидаткињу са Дауновим синдромом при упису, јер је школа доказала да је поступала према тренутно важећим прописима.⁶⁴ Са друге стране, Повереник је упутио надлежном министарству препоруку да измени прописе који се односе на упис у школе за децу са инвалидитетом, како би се њихове шансе изједначиле са кандидатима без инвалидитета.

Овај пример је илустративан када је у питању поступање Повереника у случајевима када се деца са инвалидитетом стављају у неповољнији положај једнаким третманом, који јесте у сагласности са позитивним прописима. Повереник у таквим случајевима неће утврдити дискриминаторно поступање, али ће препоручити надлежним органима да промене дискриминаторне одредбе. Овакав приступ је балансиран и одражава пажљив однос Повереника према субјектима против којих је покренут поступак. Овакав приступ је балансиран и одражава пажљив однос Повереника према субјектима против којих је покренут поступак. Такав приступ сигурно није задовољавајући за дискриминисану децу и њихове родитеље из разлога што не могу да добију ефикасно и учинковито задовољење правде и исправку дискриминаторног поступања, већ морају чекати промене позитивних прописа, које могу да потрају дуги низ година, поготову у случајевима када Повереник није спреман да покрене иницијативу за процену уставности и законитости спорног правног акта.

Овај, и слични случајеви, откривају недостатак механизма који омогућава брзу и ефикасну измену прописа који се у пракси покажу као дискриминаторни или неусклађени са међународним стандардима људских права. У овом случају, промена Правилника о упису ученика у средњу школу и Стручног упутства, иако не захтевају значајан утрошак времена за њихову измену, зависи искључиво од Министарства просвете. Са друге стране, процеси измене неких подзаконских аката могу бити изразито спори, пре свега због недостатка политичке воље.

64 224-21 Мишљење поводом притужбе А.А. против средње музичке школе В.В. због дискриминације на основу сметњи у развоју и инвалидитета, Повереник за заштиту равноправности, доступно: <https://ravnopravnost.gov.rs/224-21-misljenje-povodom-prituzbe-a-a-protiv-srednje-muzicke-skole-v-v-zbog-diskriminacije-na-osnovu-smetnji-u-razvoju-i-invaliditeta/>

Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности пред Уставним судом

Заштитник грађана може покренути поступак за оцену уставности и законитости пред Уставним судом,⁶⁵ док Повереник може поднети иницијативу за оцену уставности и законитости. Преглед литературе и извештаја Заштитника грађана указује да он ово овлашћење изразито ретко користи. Могућност да поднесе иницијативу за оцену уставности и законитости Повереник чешће користи, као што је у прегледу приказано, Повереник је 2024. године поднео иницијативу за оцену законитости и уставности Правилника о ближним условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите.

Међутим, посебно значајна је одлука Уставног суда о неуставности одредбе из чл. 12 ст. 7 Закона о финансијској подршци породици са децом ⁶⁶ из 2021. године.⁶⁷ Иницијативу за оцену уставности поднеле су две невладине организације (Мрежа организација за децу Србије МОДС и Национална организација за ретке болести НОРБС). Поред ових организација, Повереник за заштиту равноправности је такође поднео иницијативу за оцену уставности исте одредбе.

Наведена одредба прописивала је да се право за накнаду зараде због одсуства са рада ради посебне неге детета не може остварити, ако дете већ остварује право на додатак за помоћ и негу другог лица. Дакле, овим законским решењем родитељима деце са инвалидитетом и хроничним болестима је ефективно ограничено право из области радног права. Ово ограничење, према Уставном суду, било је неуставно јер наведени закон није из области рада и није се могао сматрати *lex specialis*-ом Закона о раду који је претходно прописао право на накнаду зараде за одсуство са рада због посебне неге детета. Из тог разлога, суд је закључио да наведена одредба нарушава уставно начело о јединству правног поретка из члана 4. став 1. Устава.

Заштитник грађана, упркос могућности да покрене поступак за оцену уставности и законитости пред Уставним судом, то није учинио. Стога, Заштитник грађана је пропустио да употреби своје најмоћније овлашћење у ситуацији у којој је била очигледна озбиљна вишеструка мањкавост одредбе. Осим што је

65 Чл. 22 Закон о заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр. 105/2021).

66 Чл. 22 Закон о заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр. 105/2021).

67 Уставни суд, број: ИУз-266/2017, 2021. године.

нарушавала уставно начело о јединству права, она је и угрожавала достигнути ниво права деце са инвалидитетом и њихових родитеља, па стога не би била у сагласју са преузетим међународним нормама људских права.

Уместо покретања поступка за оцену уставности и законитости, Заштитник грађана се фокусирао на комуникацију са надлежним министарством, у циљу измене овог закона (пре доношења одлуке Уставног суда). Такав избор алата којима се, у конкретном случају, борио за права деце са инвалидитетом и њихових родитеља, сугерише да Заштитник грађана није спреман да пред Уставним судом изазове јавну политику Владе и надлежног министарства. Уместо тога, Заштитник грађана настоји да утиче на Владу и надлежно министарство, путем својих „меких“ овлашћења, као што је издавање мишљења и препорука, те тако избегне конфронтацију.

Слично поступање се види и код одредбе правилника о пружању услуга социјалне заштите, којима се читава група особа са инвалидитетом онемогућује у остваривању права на услугу персоналне асистенције, за коју је Повереник поднео иницијативу за оцену уставности и законитости 2024. године. Како то није услуга која се односи на децу, већ одрасле, неће бити детаљно анализирана у овом раду. Међутим, и та одредба није у складу са уставом, као ни потврђеним међународним инструментима, пре свега са Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом, јер је дискриминаторна према особама са интелектуалним инвалидитетом. Ова одредба је морала давно бити на „мети“ Заштитника грађана као потенцијално неуставна.

Последњи пут Заштитник грађана је поднео предлог за оцену уставности 2024. године у вези са предлогом измена Закона о родној равноправности у делу о родно-сензитивном језику, а пре тога 2015. године, у вези са забраном запошљавања у јавном сектору.

Мишљење грађана о раду Заштитника грађана и Повереника за заштиту равноправности

Овај одељак садржи налазе и анализу анкете спроведене са 57 испитаника путем онлајн платформе. Циљ анкете је био да се прикупе искуства и мишљења родитеља и чланова породица деце са инвалидитетом о раду Заштитника грађана и Повереника, пре свега њиховој учинковитости, односно могућности да заштите права деце са инвалидитетом.

Ограничења примењене методологије односе се пре свега на величину узорка, као и спровођење анкете путем онлајн платформе. Онлајн метода може фаворизирати родитеље који су технолошки писмени, активни на друштвеним мрежама и прате рад удружења за права особа са инвалидитетом.

Више од 75% испитаника изјавило је да је њихово дете са инвалидитетом (или малолетни члан породице са инвалидитетом) у једном тренутку било изложено дискриминацији на основу инвалидитета (График 1).

Да ли је Ваше дете било изложено дискриминацији (нпр. у школи, или на јавним местима, јавном превозу, укључујући авионски превоз, у вези са учествовањем у рекреативним, спортским, културним активностима итд.)?

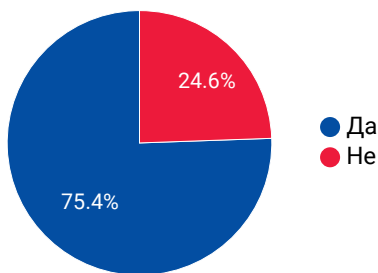

График 1

Резултати показују да се деца са инвалидитетом и њихови родитељи углавном сусрећу са дискриминацијом у контексту предшколског и школског васпитања и образовања. Неретко, деци са инвалидитетом је онемогућено бављење спортом и рекреативним активностима, односно присуствовање спортским и културним догађајима.

- Само нам је један вртић изашао у сусрет, остали вртићи (а конкурисали смо у преко 20) нису били заинтересовани да укључе наше дете у колектив. Културне активности су такође изазов (остали родитељи негидују због нашег присуства са дететом). На игралиштима родитељи уче своју децу да избегавају наше дете упућујући им коментаре као сто су „ево га онај дечак кога се сви плаше“.
- Иако је похађао редовну основну, а сада средњу, никада нису хтели да га воде на екскурзије, па чак ни на једнодневне излете.
- Буквално избачен са часа пливања, иако сам имала договор са инструктором. Нису му дозволили ни да уђе у базен, једноставно се инструктор предомислио, без да му је пружио прилику да покаже шта може. Моје дете је данас одличан пливач.

На питање, да ли су њиховој деци некада била ускраћена одређена права, пре свега у вези са школовањем, здравственом и социјалном заштитом, 61% родитеља (или чланова породица) одговорило је потврдно (График 2). Већина навода се односила на проблеме са приступом здравственој заштити, али и остваривању права из социјалне заштите.

Да ли су Вашем детету некада била ускраћена права
(нпр. у вези са школовањем, здравственом и социјалном заштитом)

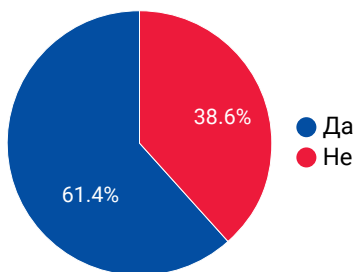

График 2

- Неколико стоматолога је одбило да га прегледа.
- Стални проблеми у установама социјалне заштите, са комисијама, што се одражава на остваривање здравствене заштите. То нас присиљава на приватни сектор. Последњи конкретан проблем односио се на ускраћивање права за ортозу и исплату путних трошкова за амбулантно бањско лечење. Одбијање да се детету овери путно осигурање. Такође, чекање на комисију за туђу негу годину дана, због чега не можемо да остваримо нека друга права која захтевају решење за туђу негу.
- Решење на које смо добили од центра за социјални рад на коме је комисија проценила да је детету неопходан лични пратилац већ 2 године чекамо истог. Дете је са 100% физичким инвалидитетом коме је асистенција неопходна не добија истог из мистериозних разлога. Град Ваљево.

Даље, 56,1% испитаника сматра да институције (надлежне институције, укључујући и Заштитника грађана и Повереника) не штите децу са инвалидитетом од дискриминације, насиља и других кршења права (График 3). Остатак сматра да надлежне институције делимично штите децу са инвалидитетом од дискриминације, насиља и других кршења права, а ниједан испитаник не сматра да то раде адекватно.

Да ли сматрате да институције адекватно штите децу с инвалидитетом од дискриминације, насиља и других кршења права?

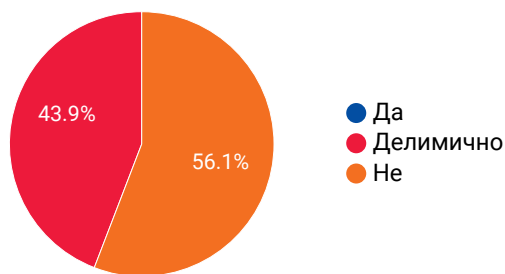

График 3

Упитани да ли су упознати са улогом Заштитника грађана и Повереника, 19,3% односно 31,6% испитаника одговорило је да није, указујући на бољу видљивост институције Заштитника грађана (График 4, График 5). Убедљиво највећи део

испитаника упознао се са овим институцијама преко медија (71%, а мањи број њих од удружења и од других родитеља (по 7%). Удео испитаника који се некада обратио Заштитнику грађана је 22,8% (13 испитаника), а Поверенику 19,3% (11 испитаника).

Да ли сте упознати с улогом Повереника за заштиту равноправности?

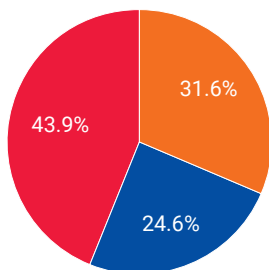

График 4

Да ли сте упознати са улогом Заштитника грађана?

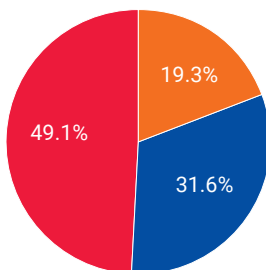

График 5

● Да
● Делимично
● Не

Испитаници који се нису обраћали овим институцијама, наводили су различите разлоге за то, укључујући неповерење у ефективност ових механизма, непознавање процедура, заузетост негом детета. Неки одговори родитеља на питање зашто се нису обраћали ЗГ и Поверенику су:

- Непознавање процедура.
- Неповерење у институције.
- Мислим да не могу помоћи.
- Неинформисаност и претходно искуства других, који нису постигли циљ.
- Колико сам упозната, Заштитник не може да уради ништа сем да да препоруку.
- Пошто је дете тешко болесно нисам имала времена да се више информисем изоловани смо од свега.
- Нисам се обратила али мислим да је процедура компликована и дуготрајна.

Од испитаника који су се обраћали Заштитнику грађана и Поверенику, 56,5% није било задовољно исходом, 30,4% само делимично задовољно и 13,1% сасвим задовољно (График 6). 41,1% каже да је имало врло лоше искуство, а 17,2% одлично искуство у обраћању овим институцијама.

Када је у питању поверење да Заштитник грађана и Повереник могу ефикасно решити проблеме ускраћивања права деци са инвалидитетом, односно дискриминације, нешто веће поверење је у Заштитника грађана. Међутин, у обе институције испитаници имају мало поверења – 52,6% не верује да Заштитник грађана може помоћи, док 56,1% исто то мисли за Повереника. 20,1%, односно 15,8% испитаника верује да Заштитник грађана, односно Повереник могу помоћи у решавању проблема са ускраћивањем права и дискриминацијом.

Да ли сте задовољни исходом поступка
или предузетим мерама?

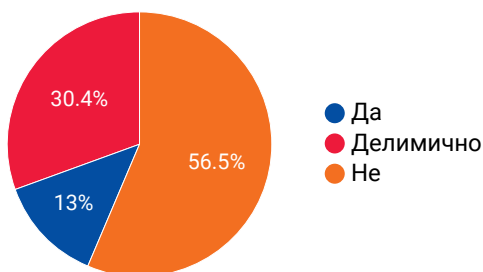

График 6

Упитани да упуте препоруке Заштитнику грађана и Повереници, испитаници су се фокусирали на неколико тема. Њихови одговори су сумирани на следећи начин:

Препоруке испитаника Заштитнику грађана

- **Непосредан рад с родитељима и проактивност:** Потребно је више радионица, састанака на терену и директан контакт с родитељима како би се идентификовали и решили проблеми.
- **Транспарентност и одговорност:** Повећати доступност информација о раду институције и успесима.
- **Јавна едукација:** Организовати јавне кампање о тешкоћама с којима се суочавају деца с инвалидитетом и њихови родитељи, уз инсистирање на ригорозном спровођењу закона.
- **Унапређење законодавства:** Потребно је радити на изменама закона како би се осигурала равноправност свих грађана и унапредила права деце с инвалидитетом.
- **Подршка родитељима:** Више слуха за проблеме родитеља и помоћ не само у остваривању права већ и у системским променама.

Препоруке испитаника Повереници за заштиту равноправности

- **Едукација и информисање родитеља:** Потребне су радионице, медијска присутност, летци и други видови информисања о правима деце с инвалидитетом и процедурама за заштиту ових права.
- **Поједностављење процедура:** Процедура за пријављивање дискриминације треба бити једноставнија и прилагођена родитељима.
- **Проактивни приступ:** Институција би требало да реагује аутоматски на пријаве и боље сарађује са родитељима како би се проблеми решавали детаљно и савесно.
- **Већа транспарентност:** Повереник треба да буде доступнији јавности и да јасно комуницира свој рад, резултате и одговорност институција које не поштују препоруке.

На основу анализе, неколико кључних проблема и препорука идентификовано је у вези са правима деце са инвалидитетом у Србији:

Приступ правди за децу са инвалидитетом која живе у установама

Евидентна је недовољна заштита права деце у установама социјалне заштите, посебно оне која су под старатељством центра за социјални рад или под директним старатељством директора установе. Већ је добро познато да су капацитети центара за социјални рад смањени, те да је индивидуални и интензивни контакт са децом у институцијама немогућ. Такође, сам Заштитник грађана констатовао је мали број притужби из установа социјалне заштите за децу и одрасле са инвалидитетом, што је пре свега показатељ немогућности ових особа да дођу до Заштитника грађана, пре него показатељ да се у установама не дешавају кршења њихових права.

Са обзиром да у установама и даље бораве стотине деце, неопходно је предузети све мере, укључујући иновативне механизме за приступ правди, како би се унапредила заштита права деце на смештају у установама. Приступ идентификацији кршења права деце са инвалидитетом у установама мора бити проактиван, а све радње узрасно прилагођене и прилагођене инвалидитету сваког детета.

НПМ, који спроводи редовне посете установама социјалне заштите за смештај, нема мандат ни капацитете да се бави проактивном идентификацијом кршења широког спектра права деце са инвалидитетом у установама за смештај. Због тога, треба размотрити решења која би била ефикасна и одржива.

Новоосновани Механизам за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом могао би имати улогу у проактивној идентификацији кршења права деце са инвалидитетом на смештају у установама социјалне заштите. Такође, креирање посебног сектора за заштиту права деце са инвалидитетом у оквиру Заштитника грађана, односно успостављање Заштитника права детета, могу бити тела која ће се бавити наведеним послом. Такође, упоредноправна решења препознају и институцију Заштитника права грађана са инвалидитетом, односно Омбудсмана за права особа са инвалидитетом. Са обзиром на сложеност и распрострањеност кршења права, те посебно изражену

рањивост деце са инвалидитетом на смештају у установама социјалне заштите, мора се размотрити један од наведених начина за додатну заштиту права деце са инвалидитетом.

Стратешка литигација

Тренутни оквир за борбу против дискриминације показује недостатке у случајевима када дискриминација произлази из важећих прописа. Повереник за заштиту равноправности у таквим ситуацијама не налази дискриминацију, већ се одлучује за слање препорука надлежним министарствима. Ово није довољно ефикасно.

Због тога, треба радити на оснаживању организација особа са инвалидитетом и организација које се баве заштитом људских права, да се користе антидискриминационом стратешком литигацијом. Подношење тужбе због дискриминације, а у корист деце са инвалидитетом, омогућен је Законом о забрани дискриминације. Закон овлашћује организације које се баве заштитом људских права или правима групе људи да поднесу тужбу против дискриминације у корист групе лица.⁶⁸

Ефикасност Заштитника грађана

Како би се унапредио рад у области права детета, потребно је или основати посебно одељење унутар институције Заштитника грађана, или успоставити посебног Заштитника права детета. Ограничени ресурси тренутне институције отежавају спровођење проактивних мера.

- **Ограничени ефекти препорука Заштитника грађана:** Препоруке које институција износи из године у годину указују на системске изазове у њиховом спровођењу. Потребно је евалуирати разлоге ових ограничених ефеката и развити нове приступе за њихово спровођење.
- **Изостанак покретања поступака пред Уставним судом:** Иако Заштитник грађана има овлашћење да покрене поступке за оцену уставности и законитости прописа, ретко користи ово овлашћење. Уместо тога, институција се одлучује за заговарање кроз препоруке и мишљења, што углавном води до,

68 У случају када дискриминација проистиче из правилне примене дискриминишућег подзаконског акта (нпр. прављење неоправдане разлике при упису детета са инвалидитетом у школу, у складу са позитивним прописима), организације могу поднети тужбу против државног органа који је усвојио тај акт.

у најбољем случају, спорих промена дискриминишућих прописа. Ово указује на потребу да Заштитник грађана размотри коришћење овлашћења да покрене оцену уставности и законитости пред Уставним судом.

Резултати истраживања са родитељима деце са инвалидитетом

Истраживање је указало на значајне проблеме са дискриминацијом и ускраћивањем права деце са инвалидитетом. Више од 75% родитеља изјавило је да је њихово дете било изложено дискриминацији, најчешће у образовним установама, а 61% је пријавило проблеме у остваривању права на здравствену и социјалну заштиту. Родитељи су, такође, изразили незадовољство радом надлежних институција, при чему је 56,5% њих изјавило да нису били задовољни исходом обраћања Заштитнику грађана или Поверенику за заштиту равноправности. Ови налази указују на потребу за побољшањем видљивости, транспарентности и ефективности ових институција, као и поједностављењем процедура за пријаву дискриминације.

Фокус на буџетима

Из препорука Заштитника грађана упућиваних државним органима и органима локалних самоуправа из године у године указују на његов фокус на расподели републичких и локалних буџетских средстава, на фер расподелу и транспарентно и наменско трошење средстава. Повереник је, такође, неретко скретао пажњу на финансијске аспекте обезбеђивања права из социјалне заштите. Њихове препоруке указују на потребу за значајним унапређењем планирања, праћења, утрошка и извештавања о буџетским средствима.

1. Унапређење приступа правди за децу са инвалидитетом у установама социјалне заштите:

- 1.1. Спровести анализу баријера у приступу правди за децу са инвалидитетом.
- 1.2. Успоставити проактивни механизам за идентификацију и пријаву кршења права деце у установама.
- 1.3. Размотрити успостављање института заступника интереса за свако дете које борави у установи социјалне заштите, који је независтан од саме установе у којој дете борави, као и од другог државног тела или установе, укључујући Центре за социјални рад.
- 1.4. Размотрити улогу Националног механизма за праћење спровођења Конвенције о правима особа са инвалидитетом у заштити права деце са инвалидитетом на смештају у установама.

2. Институционалне реформе:

- 2.1. Основати посебно одељење за права деце код Заштитника грађана или установити Заштитника права детета.
- 2.2. Размотрити успостављање Заштитника права особа са инвалидитетом.
- 2.3. Обучити чланове НПМ-а за рад са децом са инвалидитетом и унапредити методе прикупљања информација у институцијама.

3. Јачање стратешке литигације и коришћење поступка оцене уставности и законитости:

- 3.1. Оснажити организације особа са инвалидитетом и организације за заштиту људских права кроз обуке и додатне ресурсе како би активније користиле могућности подношења тужби у корист групе људи који трпе дискриминацију, у складу са Законом о забрани дискриминације.
- 3.2. Заштитник грађана треба чешће да користи овлашћење да покрене поступак оцене уставности и законитости прописа пред Уставним судом, у случајевима када одредбе прописа крше права деце са инвалидитетом.

4. Повећање видљивости институција:

- 4.1. Покренути јавне кампање о правима деце са инвалидитетом и доступним механизмима заштите како би се повећало поверење родитеља и деце у институције.
- 4.2. Оснаживати родитеље деце са инвалидитетом о њиховим правима и правима своје деце и начинима заштите тих права.

5. Транспарентност и буџетска одговорност:

- 5.1. Успоставити јасне механизме за праћење буџетског издвајања и трошења средстава намењених деци са инвалидитетом, на централном и локалном нивоу.
- 5.2. Спровести препоруке о инклузивном буџетирању на локалном нивоу у складу са Смерницама о инклузивном буџетирању.⁶⁹
- 5.3. Осигурати да локалне самоуправе обезбеде финансирање кључних услуга, попут личних пратилаца, у складу са препорукама националних тела.

69 Стефановић, Ј, Смернице за инклузивно буџетирање у складу са УН Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом: Локалне самоуправе, 2024, MDRI-S, Доступно: <https://www.mdri-s.org/public/documents/upload/Smernice%20za%20inkluzivno%20budzetiranje.pdf>

Правни извори

- 106-22 Притужба А.А. против SSZ Београд због дискриминације у области пружања услуга, Повереник за заштиту равноправности.
- 224-21 Мишљење поводом притужбе А.А. против средње музичке школе В.В. због дискриминације на основу сметњи у развоју и инвалидитета, Повереник за заштиту равноправности.
- 256-23 Притужба АА против Града Ниша због дискриминације детета на основу инвалидитета, 2023, Повереник за заштиту равноправности.
- 71-24 Иницијатива за измену Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, Повереник за заштиту равноправности.
- Број предмета 353-6/23, деловодни број 4846, 3. март 2023. Заштитник грађана.
- Конвенција о правима особа са инвалидитетом, 2006, United Nations Treaty Series, vol. 2515, стр. 3.
- Конвенција о правима детета, 1989, United Nations Treaty Series, vol. 1577, стр. 3.
- Породични закон („Сл. гласник РС, бр. 8/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).
- Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите, (Сл. гласник РС“, бр. 42/2013, 89/2018 и 73/2019).
- Устав Републике Србије, („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021).
- Уставни суд, број: ИУз-266/2017, 2021. године.
- Закон о финансијској подршци породици са децом („Сл. гласник РС“, бр. 113/2017 и 50/2018).
- Закон о основама система образовања и васпитања, („Сл. гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023)
- Закон о правима корисника услуга привременог смештаја у социјалној заштити, („Сл. гласник РС“, бр. 126/2021)
- Закон о социјалној заштити, („Сл. гласник РС“, бр. 24/2011 и 117/2022 – одлука УС).
- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, („Сл. гласник РС, бр. 33/2006 и 13/2016).
- Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС“, бр. 22/2009 и 52/2021).
- Закон о Заштитнику грађана („Сл. гласник РС“, бр. 105/2021).

Остало

- 356-23 Препорука мера свим предшколским установама, 2023, Повереник за заштиту равноправности.
- Извештај о стању права детета у Републици Србији 2017–2023, 2023, Центар за права детета.
- Комитет за права детета, Закључна запажања на други и трећи периодични извештај Србије, CRC/C/SRB/CO/2-3, 2017, para. 36, 37.
- Комитет за права особа са инвалидитетом, Закључна запажања на иницијални извештај Србије, CRPD/C/SRB/CO/1, 2016, para. 9.
- Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2021. годину, 2022, Заштитник грађана.
- Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2022. годину, 2023, Заштитник грађана.
- Национални механизам за превенцију тортуре: Извештај за 2023. годину, 2024, Заштитник грађана.
- Петровић А, Стојановић Б, Стипендије за ученике и студенте са хендикепом у јединицама локалне самоуправе у Републици Србији, 2022, Удружење студената са хендикепом.
- Посебан извештај Заштитника грађана и панела младих саветника о насиљу у школама, 2023, Заштитник грађана.
- Посебан извештај Заштитника грађана о инклузивном образовању, 2024, Заштитник грађана.
- Посебан извештај Заштитника грађана о утицају прописа и мера за спречавање ширења заразне болести COVID-19 на остваривање права детета, 2022, Заштитник грађана.
- Препорука мера ЈЛС за стипендирање ученика и студената са инвалидитетом, бр. 021-01-163/2022-02 од 5. 5. 2022., Повереник за заштиту равноправности.
- Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2021. годину, 2022, Заштитник грађана.
- Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2022. годину, 2023, Заштитник грађана.
- Редован годишњи извештај Заштитника грађана за 2023. годину, 2024, Заштитник грађана.

